

ІСТОРІЯ РЕЛІГІЇ В УКРАЇНІ

Я.Стоцький * (м. Тернопіль)

ФІАСКО ПОШУКІВ КОМПРОМІСУ РИМО- І ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИХ ЦЕРКОВ ІЗ БІЛЬШОВИЦЬКОЮ ВЛАДОЮ

Проблема відносин між Апостольською Столицею і Радянською державою у міжвоєнний період та міждержавною більшовицькою владою і Українською Греко-Католицькою Церквою у 1944–1945 роках широко й різнобічно висвітлена в українській та закордонній історіографії. Автор, з метою для цілісного відтворення цих двох векторів однієї проблеми, синтезував їх в єдиний комплекс, розставивши конкретні аспекти: держава–Церква–відносини. І коли у 1920–30-х роках Радянська влада проводила жорстоку боротьбу з релігією (знищуючи священнослужителів, чернецтво, зруйновуючи храми і монастирі, знімаючи з реєстрації релігійні громади), закономірно, що Апостольський Престол виступив проти цього беззаконня. Водночас, щоб зберегти Римо-Католицьку Церкву на території СРСР, він прагнув налагодити компромісний діалог із владою. Ці спроби ще жевріли в 1920-х роках, але коли антицерковний терор став безкомпромісним, надія на конструктивний діалог згасла. Ці уроки 1920–30-х років знала УГКЦ, але все ж сподівалася на якусь винятковість у ставленні до неї радянської влади. Події відносин її з владою у 1944–45 роках показали марноту цих сподівань. Бо до всього католицького держава ставилася вороже, вважаючи Ватикан своїм найпершим ворогом. І не тільки через його глобальні впливи, але й через глибинну, натуральну людині моральність, котра гостро суперечила штучно витвореній комуністичній ідеології. У сучасному світі надмірні впливи політичних чинників на Церкву також приносять дисгармонію в суспільство, що й актуалізує ретроспективу дослідження. Тому метою дослідження є показати, що при пануванні тоталітарного режиму компромісу між ним і Церквою – як рівний з рівним – не може бути.

Римо-Католицька Церква в СРСР шукала компромісу з більшовицькою владою, але компромісу як рівний з рівним, маючи за своєю спиною державу Ватикан. Стати на дорогу компромісу Апостольському Престолові було

* Стоцький Я.В. – кандидат історичних наук, доктор гуманістичних наук (історія) Люблінського Католицького Університету, доцент Тернопільського державного технічного університету імені Івана Пулюя.

архіважливо, бо йшлося про приблизно 1,5 млн. римо-католиків і сотні його духовенства в Країні Рад, і архіважко, бо ще Папа Пій IX (1846-1878) в перші роки свого понтифікату у енцикліці “*Qui Pluribus*” назвав комунізм “потворною єресью” і затаврував його, разом з лібералізмом, соціалізмом і масонством, як чумну заразу епохи. Але після Жовтневої революції Святий Престол вважав, що більшовизм можна розглядати як перехідне явище.

Ленін, а слідом за ним й Сталін, зважаючи на свою (і державно-партійну) негацію до релігії, все ж активно використовували Народний Комісаріат Закордонних Справ та інших своїх функціонерів для того, щоб добитися від Римо-Католицької Церкви дипломатичного визнання Радянського уряду, а також, відволікти увагу Заходу від становища Церкви і віруючих у своїй атеїстичній державі. Кроки один одному на зустріч привели до того, що 12 березня 1922 р. було укладено погодження між Святим Престолом і Радянським урядом, підписане державним секретарем кардиналом П'єтро Гаспаррі і керівником Російського економічного представництва в Італії професійним революціонером, представником Російської Республіки Вацлавом Боровським. Це означало, що Ватикан фактично визнав більшовицький уряд як діючу в Росії владу.

Наведемо декілька позицій із 14 пунктів цього погодження: “Положення між Святим Престолом і Радянським урядом про направлення уповноважених Святого Престолу в Росію.

1) Посланці Святого Престолу не повинні належати до націй чи політичних формацій, котрі вороже налаштовані до Радянської Росії.

2) Посланці Святого Престолу повинні будуть під присягою взяти на себе зобов'язання не займатися ніякою політичною діяльністю, яка прямо чи побічно була б направлена проти існуючого Уряду.

3) *За виключенням будь-якої політичної пропаганди, посланці Святого Престолу будуть мати повну свободу для здійснення допомоги населенню шляхом розповсюдження продовольства голодуючим* (мається на увазі голод на Поволжі – Я. С.)...

б) Посланці Святого Престолу будуть здійснювати свою діяльність у відповідності з діючими в Росії законами і розпорядженнями...

8) Всі допущені в Росію посланці Святого Престолу будуть користуватися захистом законів і органів влади...” [Роод Вим. Рим и Москва. – Л., 1995. – С. 39-40].

Таким чином, В. Боровський став офіційним посередником між Радянським урядом і Святим Престолом. Для цієї благодійної каритативної акції голодуючим Радянської Росії папа Бенедикт XV зробив особисте пожертвування у розмірі 500000 лір [Там само. – С. 42].

10 травня 1922 р. папа Пій XI в посланні “*Annus fere iam est*” звернувся до всього католицького світу з проханням допомогти голодуючим Росії. Незабаром каритативна місія із зібраним продовольством відплила в Росію. Привезена допомога була розповсюджена в Краснодарі, Ростові, Євпаторії, Джанкої, Оренбурзі і Харкові [Там само. – С. 43]. Ця благодійна акція дала

можливість Святому Престолу ближче пізнати Радянську Росію, але не стільки, щоб визнати на міжнародному рівні Радянський уряд, який у грудні 1923 р. просив про таке визнання. Та Святий Престол тільки пообіцяв, що вивчить і розгляне це питання, так само, як і встановлення дипломатичних відносин між ними. Наприкінці 1920-х років в СРСР почався терор, котрий не оминув віруючих, в т. ч. духовенство і вірних Римо-Католицької Церкви.

Ще на початку 1929 р. у Ватикана вистачало терпіння і надії щодо можливого конструктивного діалогу з більшовицьким режимом. Так, папа Пій XI 14 травня 1929 р. у своїй промові перед студентами єзуїтського коледжу Мондрагоне сказав: “Коли мова йде про те, щоб врятувати душі або захистити їх від ще більшої шкоди, ми знайдемо мужність проводити перемовини із самим сатаною, якщо це буде необхідно” [Там само. – С. 81]. Але безбожницькі дії комуністичної влади зруйнували такий оптимізм папи. Незабаром, проаналізувавши становище релігії і РКЦ в СРСР і підтримуючи рекомендації своїх радників, папа перейшов до оголошення відкритої війни безбожному режимові. “Молитовний хрестовий похід”, який оголосила Римо-Католицька Церква у всьому світі, був направлений на навернення Росії і одночасно на зруйнування комунізму як ідеології і як політичної сили [Там само. – С. 82]. Як наслідок такого виклику, почалися масові арешти проти католиків, антикатолицька і антипапська пропаганда. Але це не зупинило папу, який через кілька років (19 березня 1937 р.) видав енцикліку “*Divini Redemptoris*”, скеровану не тільки проти ідеології атеїстичного комунізму, не тільки проти “псевдо-ідеалу справедливості, рівності, братерства”, як атеїстичної теорії спасіння, але й проти “московської міжнародної організації”.

Коли 1939 р. новим папою став Пій XII, він зайняв переважно позицію мовчання як проти нацистського III Райху, так і проти комуністичного СРСР. Цього вимагав хід Другої світової війни. Це не була нейтральність Ватикану, а лиш мовчання, бо будь-який виступ папи проти однієї із цих двох сторін міг бути сприйнятий як позиція симпатій, підтримки іншої і як додатковий стимул засудженої сторони до нових репресій проти римо-католиків.

Після закінчення війни і з початком війни холодної Ватикан прагнув через свою таємну дипломатію через інші країни налагодити зв'язки із католиками в СРСР. Папа закликав, звертаючись до католиків усього світу, молитися за їхніх братів і сестер в Радянському Союзі і надавати їм допомогу.

Враховуючи “сергіанство” РПЦ, надій на встановлення дружніх християнських контактів із нею у Святого Престолу також не було. РПЦ молилася двом богам: небесному і кремлівському. І цей останній не надавав жодного вільного плавання російському православ'ю, тримаючи його біля свого берега. Так, в таємній інструкції № 134 СС голови Ради у справах релігійних культів при РНК СРСР Івана Полянського направлений уповноваженим Ради у справах релігійних культів в Україні, Білорусії, Естонії, Литві і Латвії 10 травня 1945 р. було сказано: “...В теперішній час,

коли війна йде до остаточної розв'язки і наближається цілковитий розгром расизму, Ватикан застосовує всілякі засоби, щоб втримати свій авторитет і прийняти активну участь в розробці післявоєнної організації світу і безпеці... Православна церква в даний час вживає певні дії, розраховані на здійснення енергійної відсічі наступаючому Ватикану... В цих містах (Рига, Вільнюс, Гродно, Луцьк, Львів, Чернівці) будуть організовані православні братства. Головне і основне завдання цих братств—зміцнення православ'я і протиставлення його католицизму. Їхня місіонерська діяльність буде направлена проти католицизму... Якщо до Вас в повсякденній роботі будуть звертатися уповноважені Ради у справах РПЦ при Раднаркомі СРСР у вашій республіці в питаннях про надання віруючим Російської православної церкви якого-небудь приміщення, яке належить римо-католицькій церкві, то Вам необхідно виявити їм сприяння у вирішенні цих питань на користь РПЦ, здійснюючи його в особливо гнучкій формі..." [Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Книга друга. – К., 1994. – С. 588-591].

Серед римо-католиків в Українській РСР у 1920-1930-х роках близько 90 відсотків становили поляки, решту – німці, чехи, французи та українці. Сприймаючи Ватикан та міжвоєнну Польщу як центри ворожих впливів, атеїстичний терор не оминув й РКЦ в Україні. До кінця 1938 року все католицьке духовенство було заарештоване і ув'язнене, а костьоли – закриті.

На 1 січня 1928 р. римо-католики в УРСР налічували 168310 віруючих і 292 громади [Strocski H. Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929-1939. – Warszawa, 1998. – S. 68]. Натомість, за костьольною статистикою, у 1927 р. в Житомирській дієцезії було 350 тис. вірних, 107 діючих костьолів і 68 ксьондзів, у Кам'янецькій – 350 тис. вірних, 113 діючих костьолів і 42 ксьондзи. Всього в СРСР тоді було 1,6 млн. католиків, 500 костьолів і 370 ксьондзів [Ці дані за: Strocski H. Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929-1939. – Warszawa, 1998. – S. 69, спираючись на: Iwanow M. Pierwszy naład ukarany. Polacy w Zwińzku Radzieckim 1921-1939. – Warszawa-Wroclaw, 1991. – S. 281].

Масові арешти римо-католицького духовенства в УРСР розпочалися у 1930 р. Тоді було заарештовано 49 ксьондзів, а перед тим, у 1926 р., ув'язнено 11 ксьондзів, у 1928 – двох [Strocski H. Represje... – S. 78. Див.: Dzwonkowski R. SAC. Коњсиби Katolicki w ZSRR 1917-1939. Zarys historii. – Lublin, 1997. – S. 280-284]. На 1933 р. в УРСР було закрито понад половину костьолів, а на волі перебувало 40 ксьондзів [Там само. – С. 79]. В наступні два роки кількість духовенства зменшилася ще на 18 ксьондзів (10 заарештовано і 5 позбавлено більшовицькою владою права виконувати свої душпастирські обов'язки, 3 померли) [Там само].

Миряни РКЦ ставали в обороні закриття костьолів. Подекуди це вдавалося, але на короткий час. З іншого боку, влада також заарештовувала активних мирян-поляків під надуманими формулюваннями – як шпигунство, зрада батьківщини, диверсії, контрреволюційна діяльність, контрреволюційна агітація тощо. Так, за два роки – 1937 і 1938 – було

арештовано 44467 поляків [Там само. – С. 220]. А назагал із 476,4 тис. поляків-католиків у Радянській Україні в 1926 р. на 1939 р. залишилося близько 200 тис. [Там само. – С. 281]. Таким чином, решту знаходилися у спецтаборах НКВС або були знищені. Отож, приналежність поляків-католиків до Римо-Католицької Церкви, а, значить, до ворожого СРСР Ватикану, а також до Польщі, яку комуністи також розглядали як свого ворога, – жорстоко відбилася на їхній долі і на долі їхньої Церкви, яка не знайшла із безбожницькою владою компромісу рівного з рівним, а стати на шлях “сергіанства” не могла навіть в найстрашнішому сні.

У Західній Україні від РКЦ, внаслідок українсько-польської депортації 1944-1946 р.р., також залишилися тільки осколки: 23 парохії, 22 діючих костьоли, 17 ксьондзів і приблизно 25 тисяч активних практикуючих віруючих

Невдалі спроби налагодження відносин Святого Престолу з більшовицькою владою також відбилися й на пошуках компромісу з нею Української Греко-Католицької Церкви. На початку ХХ ст. греко-католики на своїх етнічних теренах налічували 5 єпархій: Львівсько-Галицько-Кам'янецьку, Перемишльсько-Самбірсько-Саноцьку, Станіславську, Мукачевсько-Ужгородську, Пряшівську. Останні дві не належали до Галицької митрополії УГКЦ. Напередодні Другої світової війни Галицька митрополія складалася з трьох єпархій: Львівської архієпархії, Перемишльської та Станіславської єпархій. Львівська архієпархія поділялася на п'ять протопресвітератів – Галицький, Золочівський, Львівський, Стрийський і Тернопільський, до котрих входили 54 деканати. Ця архієпархія налічувала 1266 парохій, 874 священники, 1,5 млн. вірних, 44 чоловічих та жіночих монастирів, в котрих знаходилися 271 монах та 419 монахинь. Перемишльська єпархія мала 45 деканатів, 574 парохій, 695 священників, 1,2 млн. вірних, 8 монастирів і понад 40 домів згромаджень. Станіславська єпархія поділялася на 20 деканатів, 419 парохій, котрі обслуговували 503 священники, мала 1 млн. вірних, 8 монастирів і близько 30 домів згромаджень [Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946-1989). – Т., 2003. – С. 26. Див.: Федорів Ю. Історія Церкви в Україні – Люблін, 1991. – С. 281]. Отож, на 1939 р. Галицька митрополія УГКЦ налічувала 2259 парохій, 2072 священників, 3,7 млн. вірних.

Під час окупації військами Радянського Союзу Західної України (вересень 1939 р. – червень 1941 р.), а, власне, у перші місяці, державно-церковні відносини не були такими відверто терористично направленими проти релігії, як на більшовицьких теренах. Так, 28 вересня 1939 р. ігумен Климентій Шептицький відзначив: “Влада сказала, що до Церкви не будемо мішатися... Наразі небезпеки нема. Але це може змінитися, бо можуть сконфіскувати все майно і будемо бідні, або розженуть монахів і будемо переслідувані” [Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДАЛ). – Ф. 684. – Оп. 2. – Спр. 85. – Арк. 95].

Позиція УГКЦ до нової більшовицької дійсності була накреслена

митрополитом Андреем Шептицьким у посланні “До духовенства” від 9 жовтня 1939 р.: “...Настала нова епоха. Будемо повинуватися владі, слухатись законів, оскільки вони не противні Божому закону; не будемо мішатися до політики і світських справ, не перестанемо жертвенно працювати для Христової справи в нашій народі” [Львівські Архієпархіальні відомості. – Л., 1939. – № 9-10. – С. 205]. Отож, УГКЦ задекларувала лояльність до нової влади, але при умові, якщо її дії не будуть “противні Божому закону”, а також застерегла цю владу, що не дасть свою Церкву використовувати у її політичній стратегії. Тобто, це була нейтральна лояльність на принципі: “...Кесареві – кесарева, а що Боже – Богові” [Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Лк. 20:25].

Та незабаром більшовицька атеїстична влада почала запроваджувати в Західній Україні свої закони і свої порядки. Спираючись на декрет “Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви”, влада закривала монастирі і духовні школи, заборонила видання богословської періодики, обмежила місіонерську діяльність, розпочала переслідування і арешти. Введення владою нових обтяжливих для населення податків відбилося й на Церкві. Митрополит Андрей з цієї причини 3 вересня 1940 р. через голову Народних Зборів Західної України Кирила Студинського надіслав лист першому секретареві ЦК КП(б) України М. Хрущову, в якому відзначав, що фінансові органи вимагають від духовенства і народу надмірні стягнення, а їх несплата тягне за собою суди і заслання. “...Ми лояльно відносимося до Радянської влади, - писав митрополит, - і хотіли би, щоб нижчі органи не підкопували надмірними податками довір'я до неї” [ЦДАЛ. – Ф. 201. – Оп. 4 б. – Спр. 2632. – Арк. 18. Див.: Гайковський М. Велике протистояння: опір Греко-католицької церкви більшовицькому окупаційному режимові // Київська Церква. – 1999. – № 5. – С. 27].

Паралельно із цими акціями влади проти УГКЦ розпочалася антирелігійна пропаганда проти неї, яка вважала Церкву і духовенство своїми найбільшими ворогами: “Католицьке духовенство намагалося привити населенню ненависть до комунізму, як світогляду безбожного. Рідко яка проповідь, рідко яка книжка обходиться без чорної брехні на Радянський Союз” [Гайковський М. Велике протистояння... – С. 28. Див.: Антирелігіозник. – М., 1940. – № 2. – С. 16-17]. Необхідно зазначити, що УГКЦ й справді гостро засуджувала атеїзм, виступаючи в унісоні із Святим Престолом. Так, навесні 1940 р. вийшло два послання митрополита Андрея “До народа і про безбожництво” та “До духовенства. Про безбожників і з'єднання Церков”, в яких він різко засудив атеїстичний світогляд більшовиків і дорікнув їм, що вони, заперечуючи існування Господа Бога, творять іншого божка, ім'я якому – культ вождя. Отож, маючи такі діаметральні світоглядні позиції, компромісу між більшовицькою державою і УГКЦ не могло бути. Але не все духовенство було на таких твердих позиціях. З кінця 1939 р. до середини 1941 р. понад 100 священників УГКЦ через страх перед більшовицьким терором покинули свої парохії й втекли на

Захід або перейшли на світську вчительську працю.

Координувала в ці роки роботу в митрополії заснована восени 1939 р. митрополитом Андреем Митрополіча рада, котра з 2 травня 1940 р. стала Архієпархіальним Собором як постійнодіючим органом УГКЦ щодо стратегії і тактики її служіння в нових умовах [Там само. – С. 29]. І хоч компромісу між УГКЦ і комуністичним режимом у 1939-1941 р.р. не вдалося досягнути, але ота нейтральна лояльність до цього режиму Церкви, авторитет митрополита Андрея, його продумані дії, певним чином стримували тотальні репресії проти священнослужителів і віруючих.

Та коли у червні 1941 р. на зміну більшовицьким прийшли у Західну Україну нацистські окупанти, то Церкві і народу легше не стало. Про це зазначає у листі митрополит Андрей Шептицький до папи Пія XII від 29-31 серпня 1942 р.: “Визволені німецьким військом з більшовицького ярма, ми відчули якесь полегшення, що таки не тривало більше як місяць-два ... Нині увесь край є переконаний, що німецький режим є на рівні, може й вищий, як режим большевицький, лихий, майже диявольський” [Там само. – С. 30. Див.: За вільну Україну. – 1990, 28 липня].

На 1943 р. Галицька митрополія разом з Мукачевською і Пряшівською єпархіями та з Апостольською Адміністрацією Лемківщини налічували 4488 церков і каплиць, 203 монастирі, богословську академію, 5 духовних семінарій, 2987 священників, 1610 монахів і монахинь, 540 семінаристів і 35 видавництв, понад 3000 парохій, 10 єпископів та 4283000 віруючих [Мартирологія українських церков. Українська католицька церква. – Торонто, 1985. – Т. II. – С. 49-57].

Другий прихід в 1944 р. Червоної Армії в Західну Україну зумовив УГКЦ до нових кроків пошуку компромісу з більшовицькою державою. Греко-католицька ієрархія і духовенство залишалися на своїх місцях, якогось масового їхнього відходу на Захід не було. І це свідчить про те, що вони не мали жодної причетності до злочинів нацистських окупантів, в чому їх звинувачували, навішуючи різні надумані ярлики, працівники спецслужб, органів державної влади та й, зрештою, т. зв. радянські антикатолицькі історики релігії.

Така незаплямована позиція Церкви давала право митрополитові Андрею Шептицькому на відважний голос в обороні УГКЦ у нових історичних умовах. Про це сигналізують у листі на ім'я М. Хрущова від 23 серпня 1944 р. перший секретар Львівського обкому КП(б)У І. Грушецький і голова виконкому Львівської облради М. Козирев: “...Шептицький ставить перед органами влади такі питання:

1) залишити в лікарні, яка ним організована ще до 1939 р. і нами переобладнана в 1939-1940 рр. каплиці для відправи релігійної служби (сповідь хворих, причастя і т. ін.), а також дозволити монашкам-сестрам милосердя (зі спеціальною медичною освітою) працювати в лікарні і носити монашеський одяг;

2) не брати до Червоної Армії студентів-слухачів духовної семінарії

в той час, коли в Радянських ВУЗах залишаються тільки студенти останніх двох курсів;

3) залишити в духовній консисторії друкарню (яку німці взяли в 1942 році з приміщення Виконкому Облради депутатів трудящих і передали монастирю) для друкування молитовників, молитв та інших матеріалів релігійного змісту, але за дозволом Обллітконтролю” [Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950). – Л., 2005. – С. 66. Див.: Сергійчук В. Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. – К., 2001. – С. 16-17].

Реакція на ці вимоги митрополита Андрея у Івана Грушецького та Миколи Козирєва була наступною: “Ми вважаємо, що в радянській лікарні має бути радянський порядок...”, щодо 2 пункту, то вони: “...Дали вказівки Військкомату поки що утриматись від призову, але вважаємо, що до них слід застосувати такі ж правила як і до радянських студентів...”, а відносно друкарні, то: “... Просимо Вашого дозволу забрати її для потреб Виконкому Обласної Ради депутатів трудящих та Бюро Обкому КП(б)У” [Там само].

4 вересня 1944 р. відбулося засідання Архієпархіального Собору, на якому митрополит Андрей висловив надію на нормалізацію відносин із новою владою. Тоді ж він направив листа М. Хрущову щодо не вирішеного питання про друкарню митрополії: “Прохаємо Вас видати відповідні зарядження і дозволити, щоб Митрополіча Друкарня “Студіон” могла даліше для церкви працювати під контролею державних органів, якщо таке було б бажання влади” [Сергійчук В. Нескорена Церква... – С. 40-41].

Для поглибленої нормалізації відносин з Радянським урядом 16 жовтня 1944 р. митрополит Андрей надіслав через керівників Львівської області лист до М. Хрущова з проханням сприяти поїздки делегації Греко-Католицької Церкви до Києва та Москви. “Висилаю мою делегацію до столиці з уповноваженням зложити привіт великому маршалу СРСР товаришеві Сталіну.

Одночасно мої уповноважені мають доручення обговорити біжучі церковні справи Галицької митрополії по відносних урядах в Києві і Москві.

Склад делегації :

1. о. др. Гавриїл Костельник, канонік митрополичого ординаріату;
2. о. Іван Котів, радник митрополичого ординаріату;
3. о. Герман Будзінський, ієромонах – студит .

Прошу для них пропуски до Києва і Москви важністю до кінця 1944 року.

Наприкінці прошу виробити для них можливість їздити літаком туди і назад, забезпечити за ними квартиру і утримання в столицях...” [Там само. – С. 41-42. Див.: Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька... – С.

70].

1 листопада 1944 р. митрополит Андрей помер. Його наступником став архієпископ Йосиф Сліпий, інтронізація якого на митрополита Львівського і Галицького урочисто відбулася 12 листопада. 23 листопада 1944 р. митрополит Йосиф видав своє перше пастирське послання до духовенства і вірних. У ньому він висловив лояльність до влади та закликав націоналістичне збройне підпілля припинити боротьбу із новим комуністичним режимом. “Після звільнення Західної і воз’єднання з Україною завдяки героїській Червоній Армії вже покійний Митрополит дав вислів нашої радості та подяки від себе і духовенства, підкреслюючи надію на можливість церковної праці в Радянському Союзі. Наша Греко-Католицька Церква не стряває в політичні справи, а з волі Христа поручає вірним виконувати державні закони згідні з Божими...”

Нехай наш патріотизм буде любов’ю свого народу, готовою на всяку жертву, однак нехай не буде він ложно понятим націоналізмом, що ґрунтується на любові батьківщини на ненависті і вбивстві тих, що не належать до їх партії та не приймають їх поглядів...

З досвіду переконуємося, що та ложна любов батьківщини, яка кермує діяльністю деяких націоналістичних угруповань, має за наслідок те, що тисячі молоді гинуло і гине марно та пропадає для українського народу...” [Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька... – С. 76-77].

Додатково до згадуваної делегації, яка поновила свою підготовку до візиту в Москву, було включено архімандрита студитів о. Климентія Шептицького, який її очолював.

22 грудня 1944 р. цю делегацію прийняв голова Ради у справах релігійних культів при Раді Народних Комісарів СРСР Іван Полянський, якому було вручено листи двох митрополитів до Сталіна й безпосередньо меморандум, а також від імені духовенства і віруючих УГКЦ було передано на потреби Червоної Армії 100 тис. карбованців. У меморандумі, який спирався на конкордат 1925 р. між Польщею і Ватиканом, митрополит Йосиф просив радянський уряд:

“1. Забезпечити Греко-Католицькій Церкві в межах СРСР вільне виконання її церковної влади, богослужень і вільного завідування, володіння і користування її майном.

2. Звільнити частину платні і прибутків духовенства і монахів від стягнення за судом нарівні з іншими трудящими.

3. Визнати за всім духовенством і монахами [право мати] харчові талони нарівні з іншими трудящими і науковими працівниками.

4. Звільнити духовенство, монахів, послушників, семінаристів, дяків, церковних старост і паламарів від військової повинності.

5. Звільнити духовенство і монахів від громадських повинностей, несумісних з їхнім званням, таких як народних засідателів, членів трибуналів тощо.

6. Звільнити духовенство і монахів від дорожніх повинностей

(гужповинностей).

7. Забезпечити недоторканість церков, каплиць і конфесійних цвинтарів.

8. Забезпечити церкви заснування і утримання Богословської Академії, духовних семінарій, монастирів, чернечих новіціятів, церковних шкіл, церковних музеїв, церковних захоронок, сиротинців, лікарень (“Народної Лічниці” у Львові) і конфесійних цвинтарів.

9. Допустити Церкву до викладання релігії в усіх народних і середніх школах та визнати за вчителями релігії зарплату нарівні з іншими вчителями.

10. Звільнити від усіх державних і комунальних нарахувань і податків будівлі, що призначені для богослужінь, духовної семінарії, новіціяти, помешкання монахів і монахинь, а помешкання єпископів, крилошан і парафіяльних священників щодо оподаткування вважати прирівняними до приміщень державних установ.

11. Забезпечити заарештованим духовним і монахам увагу, яка належить їм за чином.

12. Залишити духовним і монастирям у володінні і користуванні їхнє нерухоме майно у тому розмірі, яким вони користувались у серпні 1939 р., крім того, просимо, зокрема,

13. Священикам і студентам Богословської Академії і духовних семінарій, а також членам їхніх родин, які у 1939-1941 роках були вивезені з західних областей України, дозволити повернутися на свої місця.

14. У лікарнях Західної України залишити хворим для користування каплиці, які там знаходяться.

15. Виділити в Москві та Києві по одній церкві для використання греко-католиками, які там проживають, з правом Львівському митрополитові призначати священників до цих церков.

16. Віддати греко-католицькій митрополії її друкарню у Львові. Друкарня ця необхідна для друку церковної і богословської літератури, формулярів і “Архиепархияльных Відомостей”.

17. Відповідно до постанови Облвиконкому Львівської області від 14 серпня 1944 р. просимо повернути Богословській Академії і греко-католицькій Духовній Семінарії у Львові її приміщення по вул. Коперніка ч. 36 для відновлення нормальної діяльності цих закладів” [Там само. – С. 81-82].

Зрозуміло, що І. Полянського зміст викладених прохань меморандуму не втішив. Спираючись на конкордат 1925 р., склалося враження, що митрополит Йосиф зовсім не врахував відносин держави і Церкви в атеїстичній радянській дійсності. Нормалізація стосунків Радянського уряду із УГКЦ на векторі “вільний із вільним” була нереальною, тому що уряд диктував умови Церквам, а не навпаки, як це впливає із прохань меморандуму. Але, власне, ці пункти меморандуму засвідчують, що УГКЦ тільки так розуміла нормальні стосунки з

державою. Таке її розуміння було неприйнятним для держави. Держава розуміла нормальні стосунки з Церквами, як виконання її волі, як компроміс на її користь, як свою ініціативу і диктат у цих аспектах. Тому, хоч І. Полянський пообіцяв делегації гарантії вільного відправлення богослужінь і не більше, але це була вже гра в дипломатію. Вона давала йому козири для торгу із УГКЦ і в першу чергу – прохання про те, щоб Церква змогла переконати збройне підпілля УПА скласти зброю, обіцяючи йому за це амністію. Отож, УГКЦ стала перед вибором: відмовитися від своєї національно-патріотичної ідентичності й виступити проти українського національного руху опору, щоб зберегти надію на нормальні відносини з комуністичним режимом, а чи ж підтримувати й надалі національно-патріотичну свідомість своїх вірних і, в такий спосіб, опинитися “поза законом” у більшовицької влади.

Врешті, під тиском влади Церква виступила посередником у переговорах Радянського уряду із представниками командування УПА, які відбулися в ніч з 28 лютого на 1 березня 1945 р. у Бережанському районі на Тернопільщині [Там само. – С. 85] і які для обох сторін завершилися безрезультатно. Це, у підсумку, переконало владу, що за допомогою УГКЦ неможливо зупинити збройний рух опору підпілля УПА.

Успішні дії Червоної Армії на фронтах Другої світової війни, вдалий підсумок для Радянського уряду Ялтинської конференції (4-11 лютого 1945 р.) щодо анексії Західної України, послаблення самооборони УГКЦ проти радянизації і експансії російського православ'я, призвело до прийняття рішення Сталіним щодо непотрібності УГКЦ в радянській дійсності, до її (Церкви) ліквідації, що й задекларував Львівський псевдособор 8-10 березня 1946 року, рішення якого, через ув'язнення духовенства, чернецтва й активних греко-католицьких віруючих, тоталітарний режим втілював у життя.

Ті Церкви, котрі прийняли правила гри більшовицької держави, пішли на компроміс із нею (РПЦ, баптисти, частина п'ятидесятників і адвентистів), діяли в Радянській країні легально, а ті Церкви, котрі відмовилися від, по суті, підпорядкування державі (частина п'ятидесятників, адвентистів, РКЦ і УГКЦ), не могли і не побажали такого становища, були приречені на ліквідацію, на нелегальне служіння, оскільки не вписувалися в безбожницьку ідеологію комуністичного тоталітарного режиму, тому що природньо не могли поступитися своїми церковно-релігійними принципами. На них опустився каральний меч радянського атеїзму: арешти, заслання, знищення їхнього духовенства, чернецтва, активних віруючих, закриття і ліквідація їхніх храмів, переслідування в підпіллі.